

Transition To The Digital Economy - The Demand of The Age**Yangiboev B.Ya¹****Yangiboev Sh.B²**

Аннотация. Мақолада рақамли иқтисодиётнинг моҳияти, унинг бошқа ривожланган мамлакатлардаги ривожланиш даражаси бўйича маълумотлар келтирилиб, ҳозирги глобаллашув шароитида мамлакатимиз барча соҳаларининг рақамли иқтисодиётга ўтишининг объектив зарурият эканлигини ёритиб беришга ҳаракат қилинган.

Ключевые слова: рақамли иқтисодиёт, интернет, мобил тармоқ алоқалари, бизнес, “ахборотлашган жамият”

¹Professor, Karshi branch of the Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi

²Head of the Microcreditbank Kashkadarya branch

Аннотация: В статье делается попытка раскрыть сущности цифровой экономики, приводя материалы по уровню развития её на примере других развитых странах освещается объективная необходимость перехода нашей страны к цифровой экономике.

Ключевые слова: цифровая экономика, интернет, мобильные сети, бизнес, “информированное общество”

Кирриш. Рақамли иқтисодиётга ўтиш барча давлатлар ва албатта хўжалик юритувчи субъектлар учун кечиктириб бўлмайдиган, ўта долзарб масала бўлиб қолмоқда. Илмий адабиётларда ва матбуот саҳифаларида рақамли иқтисодиётга кўплаб таърифлар берилган, жумладан, хорижий манбаларда рақамли иқтисодиётга рақамли ахборот технологиялари ва иқтисодий агентлар ўртасидаги ўзаро боғланиш деб, бошқаларида эса уни хўжалик субъектларининг интернет билан боғланган ҳолдаги иқтисодий ривожланиш натижаси деб, айримларида рақамли технологиялар ва тегишли маҳсулотлар ва хизматларни яратиш, тарқатиш ва улардан фойдаланиш бўйича фаолият, деган, таърифлар мавжуд. Рақамли иқтисодиётга берилган бошқа таърифларни ҳам келтириш мумкин. Дарҳақиқат, рақамли иқтисодиётга берилган бу каби таърифлар унинг моҳиятини тўғри ифодалаб беради, чунки рақамли иқтисодиётга технологиялар ва иқтисодий агентлар ёки интернет билан боғланган ривожланиш жараёни сифатида қараш ўринли, аммо унчалик етарли эмас, чунки рақамли иқтисодиёт, аввало рақамли ахборот технологияларининг ривожланиши ва барча давлатлар ижтимоий-иқтисодий йўналишлари тараққиётини таъминлаш билан боғланган.

Шу сабабдан рақамли иқтисодиётга ҳар бир мамлакат миллий иқтисодиётининг барча тармоқларига ва ижтимоий ҳаётининг турли жабҳаларига замонавий ахборот технологиялари ютуқларини жорий қилиш ва ундан унумли фойдаланиш натижасида иқтисодий-ижтимоий тараққиётни таъминлаш, деб таъриф берилса янада тўлароқ бўлар эди, деб ҳисоблаймиз.

Рақамли иқтисодиёт ахборот технологиялари билан боғланган электрон тижорат, товарлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш соҳалари билангина чекланиб қолмасдан, шу билан бирга, миллий иқтисодиётнинг соғлиқни сақлаш, фан ва таълим, қурилиш, энергетика, қишлоқ ва сув хўжалиги, транспорт, геология, кадастр, архив, интернет-банкнинг каби тармоқларига, ижтимоий ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳаларига ҳам жадал кириб бормоқда ва уларнинг ҳар бирида юқори самара бериши таъминланмоқда. Рақамли иқтисодиётнинг дастлабки пойдевори ахборот технологиялари ҳисобланади. Уни рақамли ахборот технологиялари, деб аташса тўғрироқ бўлар эди, чунки ахборот технологияларининг асосида тегишли рақамлар ётади. Уларнинг эволюцияси бир неча босқичларга бўлинади ва ўзига хос хусусиятларга эга. Шубҳасиз, рақамли ахборот технологияларининг пайдо бўлиши ва ривожланиши жамият тараққиётининг талабидан келиб чиққан объектив жараёнدير. Бугунги кунда рақамли ахборот технологияларини тарғиб қилишнинг асосий мақсади ҳар қандай стратегик вазифаларни ҳал этишга, ижтимоий-иқтисодий жараёнларни оптимал бошқаришни амалга ошириш бўйича қарорлар қабул қилишга имкон берадиган даражадаги ахборот технологиялари тизимини яратишдир. Бу эса рақамли иқтисодиётнинг ривожланишига ўз таъсирини кўрсатмасдан қолмайди. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, шахсий компьютерларнинг пайдо бўлиши рақамли ахборот технологияларини ривожлантиришда муҳим босқич бўлди. Янги ахборот технологиялари тизимларини яратиш ва ундан фойдаланиш - бу мавжуд

эхтиёжларни қондириш имкониятидир. Бундай ҳолатда барча фойдаланувчилар рақамли ахборот технологияларини илгари суришда фаол иштирок этадилар.

Бугунга келиб рақамли ахборот технологиялари ахборотларни оммавий ва тезкор ишлов беришга йўналтирилган. Улар раҳбарларнинг оқилона қарорлар қабул қилишига, ўзгарувчан бозорнинг мумкин бўлган қутилмаган ҳодисаларидан ҳимояланишига, рақобатбардошликни таъминлаш учун керакли шарт-шароитлар яратиб, натижада муваффақиятга эришишларига ёрдам беришлари керак. Ҳозирги даврда рақамли ахборот технологияларини ривожлантиришнинг энг машҳур ва кенг тарқалган технологик воситалари “Интернет” ҳисобланади. Дистрибутед сйстемс, глобал, регионал, локал тармоқлар технологияси илм-фан, ишлаб чиқариш, бизнеснинг турли соҳаларида фаол равишда қўлланилиб келинмоқда. Жаҳонда ахборот технологияларининг узок вақт давомида тарқалиши мамлакатлар миллий иқтисодиётининг ривожланиш йўллариини белгилаб берди, инсонлар ҳаётидаги туб ўзгаришларга сабаб бўлди ва фанда рақамли иқтисодиёт терминининг пайдо бўлишига тамал тошини кўйди. Бу ҳар бир мамлакат миллий иқтисодиётини оптимал даражада ривожлантириш ва шу орқали халқнинг моддий фаровонлигини таъминлашдан иборатдир. Миллий иқтисодиёт тармоқларида ва ижтимоий соҳанинг барча жабҳаларида рақамли ахборот технологияларини жадал суръатлар билан жорий этиш барча мамлакатлар учун устувор масаладир.

Материаллар ва усуллар. Бугун жадаллик билан кечаётган рақамлашув жараёни «янги иқтисодиёт»ни, яъни рақамли иқтисодиётни вужудга келтирди. Кам ўрганилган ва кун сайин чуқур томир отиб бораётган бу иқтисодиёт ишлаб чиқарувчиларга тадбиркорликда ва ижтимоий соҳаларда самарали маркетинг фаолиятини уюштириш, харажатларни минимал миқдорда камайтириб, максимал фойда олиш, товарларни сотиш ва хизматлар кўрсатишни муваффақиятли амалга оширишга катта имкониятлар яратиб бермоқда.

Кейинги йилларда дунё миқёсида тадбиркорлик ва бошқа ижтимоий-иқтисодий фаолиятда рақамли ахборот технологияларининг янги авлоди пайдо бўлиб, уларнинг ривожланиш кўлами туфайли фанда “сунъий интеллект”, “робототехника”, “нарсаларнинг интернетини”, “симсиз технологиялар” ва бошқа терминлар пайдо бўлди [3]. Буларнинг барчаси рақамли иқтисодиётнинг элементларидир. Ҳисоб-китобларга кўра рақамли иқтисодиётга ўтиш мамлакат миллий иқтисодиётида фаолият олиб бораётган фирмалардаги меҳнат унумдорлигини, уларнинг иш самарадорлигини ошириш, ишлаб чиқаришда ўсиш, фаолият шаффофлигини таъминлаш, маҳсулот мутлоқ миқдорининг ўсиши ва унинг таннархини кескин камайтириш имконини беради. Бу унинг энг катта устунлик томонидир [2]. Рақамли иқтисодиёт воситасида истеъмолчи, харидор ва мижозларга сифатли хизмат кўрсатилади ва бошқа бир қатор қўлайликлар яратилади. Бу вақтингиз тиғиз пайтида тушликка буюртма бериш, такси чақиртириш, узокдаги яқинингизга пул жўнатиш, трансчегаравий бизнес ҳамкорлик, электрон тижорат майдони, масофавий офис кабиларни ҳам қамраб олмоқда.

Рақамли технологияларни жорий қилиш ва уни жадал суръатларда ривожлантириш қатор давлатлар учун устувор йўналишларнинг энг асосийсига айланиб улгурди. Улар рақамли ривожланишни амалга ошириш даврининг узок давом этиши, устуворликларнинг узлуксизлиги, асосий ахборот-коммуникация технологияларини яратишдан бошлаб, ушбу соҳада мақбул сиёсатни шакллантиришга ва рақамли технологияларни кенг жорий этиш дастурларини қўллаб-қувватлаши билан ажралиб туради.

Ҳозирги вақтда дунё рейтингида етакчилик қилиб келаётган йигирма мамлакатда рақамли иқтисодиёт самараси сифатида йилига 2 трлн. АҚШ доллари миқдорига қўшимча маблағлар яратилмоқда. Уларнинг амалга оширилиши фирмалардаги меҳнат унумдорлигини 40 фоизга, ялпи ички маҳсулотни камида 30 фоизга ошириш имконини бериши ҳисоб-китоб қилинган. Шу билан бирга, қўшиб ёзишга, яширин иқтисодиётнинг авж олиб кетишига ва шу каби иллатларнинг томир ёйишига тўсиқ бўлади. Юртбошимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаб ўтганидек, иқтисодий ўсишни юқори даражада таъминлаган ҳолда коррупция иллатининг олдини олади ва унга барҳам беради. Иқтисодчи олимлар томонидан 2022 йилга келиб дунё ялпи ички маҳсулотининг қарийб чорак қисми рақамли иқтисодиёт ҳиссасига тўғри келиши башорат қилинаётган бир шароитда янги иқтисодиётни ривожлантириш зарурияти янада долзарб тус олади[1].

Методлар ва натижалар. Айрим манбаларда иқтисодий ривожлантиришда дунёда етакчилик қилиб келаётган давлатлардан бири бўлмиш Англияда рақамли иқтисодиётнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 12 фоизни ташкил қилгани ҳолда, мамлакатимизда бу кўрсаткич 2019 йилда 2 фоизни ташкил қилган, холос. Юртимизда 2023 йилга келиб, бу кўрсаткични 3 мартага ошириш кўзда тутилган. Дунёнинг кўпчилиги тараққий этган давлатлари рақамли иқтисодиёт асосида ривожланаётган бир пайтда мамлакатимиз миллий иқтисодиёти барча тармоқ ва соҳаларини рақамлаштириш - жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашув, дунё бозорида ўз ўрнига эга бўлиш, иқтисодий барқарорликни таъминлаш, самарадорликка эришиш ва фуқароларимизга етарли қулайликлар яратиш беришнинг асосий шартидир.

Мамлакатимизда 2020 йилни «**Илм - фан, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили**» деб эълон қилинишида жуда катта рамзий маъно бор. Шу йилнинг ўзида транспорт, геология, таълим, архив каби соҳаларни тўлиқ рақамлаштириш белгиланди. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини барча манфаатдор вазирликлар, идоралар, маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларига кўриб чиқиш, электрон рақамли имзодан фойдаланган ҳолда келишиш (виза кўйиш) учун ягона электрон тизим-«project.gov.uz» жорий этилди.

Айни кунда Тошкент шаҳрида, бир қатор вилоят марказлари ва туманларда замонавий инфратузилмага эга бўлган ахборот технологиялари парки барпо этилди. Бундай парклар Нукус, Бухоро, Наманган, Самарқанд, Гулистон, Урганч ва бошқа шаҳарларда ҳам ташкил этилиши рақамли иқтисодиётга томон қилинган катта қадамларнинг дебочасидир.

Юртимизда интернет тизимини кенг жорий қилиш негизида рақамли иқтисодиётга ўтишда жисмоний ва юридик шахсларнинг давлат органлари билан алоқа қилиш шакллари янада ривожлантириш юзасидан «Ягона интерактив давлат хизматлари» портали янги версиясининг, Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг тадбиркорлар муурожаатларини кўриб чиқиши учун виртуал қабулхонаси – «business.gov.uz» порталининг ишга тушурилиши муҳим тадбирларнинг бошланиши, деб қаралиши мумкин.

Ахборот технологиялари ва коммуникацияларни ривожлантириш вазирлиги ахборот хизмати берган маълумотларга кўра, телекоммуникация инфратузилмасини ривожлантириш йўналишида ҳам бир қатор ишлар амалга оширилган, жумладан, республика бўйича 237 та объектада магистрал телекоммуникация тармоқлари кенгайтирилиб, уларнинг ускуналари модернизация қилиниб, магистрал телекоммуникация тармоқлари ўтказувчанлик қобилияти вилоятлараро даражада 200 Г

бит с.га, туманлараро даражада эса 40 Гбит с.га етказилди. Бироқ буларнинг барчаси етарли, деган хулосани бермайди.

Демак, мамлакатимизда рақамли иқтисодиётга ўтиш борасида айрим ижобий силжишлар билан бирга ечимини кутаётган масалалар ҳам етарлича. Президентимиз таъкидлаганидек, «Юртимиз халқаро ахборот коммуникация технологияларини ривожлантириш индекси бўйича 2019 йилда 8 поғонага кўтарилган бўлсада, ҳали жуда ҳам орқадамиз. Аксарият вазирлик ва идоралар, корхоналар рақамли технологиялардан мутлақо йироқ десак, бу ҳам ҳақиқат».

Сир эмас, аксарият миллий иқтисодиёт тармоқлари ходимлари, ҳатто раҳбарлари ва қолаверса аҳолимиз орасида ҳам рақамли иқтисодиёт билан боғлиқ муаммоларнинг моҳиятини тўлиқ тушуниб етиш малакаси етарли эмас. Бу эса рақамли иқтисодиётни ривожлантириш борасидаги ишларни жадал олиб боришда яна бир тўсиқ бўлиб қолмоқда.

Ечимини кутаётган масалалар онлайн ва бошқа тўлов турларини амалга оширишда ҳам мавжуд. 2017 йилда мамлакатимизда 34 фоиз ҳисоб эгалари рақамли тўловни амалга оширганлар, холос. Бу кўрсаткич Англияда 96 фоизга тенг. Эътиборлиси, мамлакатимизда терминал орқали тўловлар сонини ошириб боришга кенг имкониятлар яратилмоқда.

Юртбошимиз таъкидлаб ўтганларидек, «Албатта, рақамли иқтисодиётни шакллантириш керакли инфратузилма, кўп маблағ ва меҳнат ресурсларини талаб этишини жуда яхши биламиз. Бироқ қанчалик қийин бўлмасин, бу ишга бугун киришмасак, қачон киришамиз? Эртага жуда кеч бўлади. Шу боис, рақамли иқтисодиётга фаол ўтиш - келгуси беш йилдаги энг устувор вазифаларимиздан бири бўлади».

Мамлакатимиз катта табиий бойликларга эга. Улардан унумли ва самарали фойдаланиш ҳам иқтисодий ўсишни таъминлашга хизмат қилиши, бу табиий ҳол, албатта. Чунончи, ҳозирги глобаллашув даврига келиб дунё мамлакатларининг ривожланиши фақат уларнинг табиий бойликлари ёки географик жойлашган ўрнига боғлиқ бўлмай қолди.

Бу эса, инновацион ғоялар, технологиялар ва ишланмаларни жорий этиш бўйича давлат органлари ва тадбиркорлик субъектларининг узвий ҳамкорлигини таъминлаш, замонавий билимларни чуқур эгаллаган, интеллектуал салоҳиятли кадрларни етиштириш масалаларига алоҳида эътибор қаратишни зарурият қилиб қўймоқда.

Жаҳон банки маълумотларига кўра, дунё умумий бойлигининг 66 фоизи инсон капиталига, яъни асосан шахснинг илм даражасига туғри келмоқда. Шунинг учун давлатимиз раҳбари 2020 йил бошида эълон қилган Мурожаатида «**Энг катта бойлик - бу ақл-заковат ва илм, энг катта мерос –бу яхши тарбия, энг катта қашшоқлик – бу билимсизликдир**», деган фикрни алоҳида келтириб ўтди.

Глобал тенденцияларга жавоб берадиган ўқув дастурларини ва рақамли саводхонликни таъминлайдиган ўқув усулларини шакллантириш алоҳида аҳамиятга эга.

Хўш, ахборот коммуникация технологияларини иқтисодиёт соҳаларига кенг жорий этишдаги тўсиқлар ёки муаммолар нималардан иборат бўлган?

«ERGO Research & Advisory» консалтинг хизмати таҳлилчиларининг фикрига кўра, биздаги асосий муаммо телекоммуникация инфратузилмаси, алоқа сифатининг яхши эмаслиги ва давлат бюджетидан ҳозирча етарли маблағларнинг ажратилмаётганлигидир.

Ахборот коммуникация технологиялари соҳасига инвестицияларнинг кам киритилиши натижасида таянч алоқа станциялари зичлиги паст ҳолда бўлган. Бу интернет, мобил хизматларнинг яхши ишламаслигини келтириб чиқаради, натижада рақамли иқтисодий ўсишни камайтиради, рақамли узилишларни келтириб чиқаради. Бу борада шуни таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон интернет тезлиги бўйича Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатларидаги ўртача кўрсаткичдан икки баробар пастдир.

Хулосалар. Тадбиркорлар мана шу жиҳатни инобатга олган ҳолда дунёга машҳур «бизнес бизнес учун» эмас, «бизнес истеъмолчи учун тамойили асосида ўз фаолиятини ташкил этиши мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, узоқ вақт давомида бюджет ташкилотларида техник ходим ҳисобланган ахборот технологиялари мутахассисларига юқори маош берилмагани ҳам рақамли иқтисодиётни жорий этишдаги муаммо бўлган. Сабаби, малакали дастурчилар бу лавозимда узоқ қолмаган. Улар халқаро ташкилотлар, қўшма корхоналар, чет эллик буюртмачилар учун ишлашни маъқул кўрган. Эндиликда уларга устама бериш механизми жорий этилган.

Демак, мамлакатимизда рақамли иқтисодиётни кенг жорий қилишдаги муаммолар етарли. Буларнинг ечимида шу йилнинг октябр ойида Президент Фармони билан тасдиқланган “Рақамли Ўзбекистон – 2030” Дастурининг қабул қилиниши дастурил амал бўлиб хизмат қилиши шубҳасиз.

Хулоса ўрнида, ахборот технологиялари соҳасида таниқли шахс ҳисобланган «Microsoft» корпорацияси асосчиси Билл Гейтснинг қуйидаги фикрларини келтиришни ўринли деб ҳисобладик: «Тез орада ер шарида фақат икки тур компаниялар мавжуд бўлади: биринчиси, интернет орқали бизнес қилувчилар ва иккинчиси, бизнестан чиққан компаниялар». Бу эса, барча давлатларнинг рақамли иқтисодиётга ўтиши давр талаби эканлигини кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга мурожаатномаси.//Халқ сўзи, 2020 йил 25 январь, 19-сони.
2. Уткин В.Б.,Балдин К.В. Иқтисодиётда ахборот тизимлари ва технологиялари.-Ўқув кўланма (рус тилида).- М.: УНИТИ, 2008.
3. Лойко В.И., Луценко Е.В., Орлов А.И. Современная цифровая экономика.- Краснодар, КубГАУ, 2018.
4. Жуманова С. Рақамли иқтисодиёт: тараққиёт сари йўл.//Янги Ўзбекистон, 2020 йил 28 январь, 2-сони.